

Міщенко С. В.,

магістр Української академії банківської справи

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ КРЕДИТОРІВ ТА ВРЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Сучасна господарська практика постійно стикається з необхідністю більш досконалого врегулювання питань захисту прав кредиторів та невідкладного вирішення проблем неплатоспроможності підприємств відповідно до сучасних змін в економіці країни та методах управління. Перш за все це пов'язано з тим, що з початку 2004 р. в Україні набув чинності новий Цивільний кодекс¹, який заклав основи для реформування системи забезпечення вимог кредиторів, а окрему частину цього кодексу (книга V) присвячено питанням зобов'язального права. Також було ухвалено Закон України “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень”, запровадження якого, на наш погляд, створює сприятливі умови для формування надійного ринку кредитування під забезпечення рухомим майном². Відповідно до положень цього закону значно розширено перелік майна, яке може бути використано для забезпечення кредитів, що суттєво поліпшує умови кредитування і знижує банківські ризики. Так, наприклад, об'єктами застави можуть бути устаткування і обладнання, запаси товарно-матеріальних цінностей, дебіторська заборгованість тощо. Разом з тим закон визначає, що реєстрація обтяжень не є обов'язковою, однак у ньому закладено такий правовий механізм, за якого банківські кредитори зацікавлені у своєчасній реєстрації обтяжень на рухоме майно, оскільки при визначенні черговості кредиторів на обтяжене майно вирішальною ознакою є момент його реєстрації. Запровадження такого заходу значно спрощує процедури укладання кредитних угод, робить їх більш прозорими і забезпечує для банку високий рівень надійності, а для підприємств – чіткі процедури оформлення і погашення кредитів.

Зазначені питання певною мірою висвітлено в наукових працях відомих вітчизняних економістів і юристів: С. В. Науменкової, О. В. Гаврилюка, В. Л. Кротюка, Я. Я. Дьяченка, В. П. Кудряшова, І. Я. Чугунова, В. Д. Чернадчука, Ю. С. Шемшученка та ін.

Подальше вдосконалення господарської практики та нормативно-правової бази, що регулює питання забезпечення вимог кредиторів, на нашу думку, повинно бути спрямоване на більш широке використання рухомого майна як забезпечення, а також розвиток сприятливого середовища для кредитування з використанням активів як застави. При цьому реєстрація майна в реєстрі обтяжень повинна стати обов'язковою і має бути поширена на всі види рухомого майна, що вимагає додаткового вивчення та обґрунтування відповідних положень і показників з урахуванням галузевої приналежності підприємств та рівня їх доходності³.

На нинішньому етапі розвитку економіки важливе значення має використання передбаченого в законі механізму забезпечення вимог кредиторів без послуг Державної виконавчої служби, оскільки кредитору надано право

задовольняти свої вимоги до позичальника шляхом самостійного продажу заставного майна третім особам. Однак слід відмітити, що процедури та норми, які регулюють діяльність Державної виконавчої служби, потребують удосконалення з метою забезпечення більш ефективного стягнення та продажу майна відповідно до прийнятих рішень. При цьому для підвищення стимулів виконавчої служби розмір комісійних може бути встановлено залежно від зібраних сум чи реалізації заставного майна.

Для забезпечення прав кредиторів необхідним є прийняття змін до законодавства, які передбачають скасування мораторію на примусову реалізацію майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних фондах яких частка держави становить не менше 25%. Таке рішення сприятиме стабільності банківської системи, підвищенню рівня захисту прав та інтересів клієнтів банків та фінансовій стабільності підприємств, на які поширювався мораторій.

Однією із особливостей Закону “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень” є те, що він не передбачає пільг за вимогами податкових органів щодо майна підприємств, які мають податкову заборгованість, оскільки закон поділяє всі можливі обтяження рухомого майна на публічні та приватні, а вимоги державних податкових органів на майно підприємств – податкових боржників (податкова застава) належать до публічних обтяжень. Відповідно до вітчизняного законодавства зареєстроване обтяження є більш пріоритетним порівняно з незареєстрованим, а тому перед тим, як держава може звернути стягнення на майно за податковою заставою, необхідно задовольнити вимоги за попередньо зареєстрованими обтяженнями.

Ухвалення Закону України “Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень” дало можливість суттєво підвищити надійність вимог кредиторів до позичальників у разі, коли забезпеченням за цими вимогами є рухоме майно. Крім того, Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” (ст. 26) також сприяє врегулюванню цього питання шляхом визнання того, що майно банкрута, яке є предметом застави, включається до складу ліквідаційної маси, але використовується виключно для першочергового задоволення вимог заставодержателя⁴. У зв’язку з цим зазначимо, що доцільно було б розробити механізм спеціального вилучення майна, яке належить до власності банкрута, зокрема, через надання судам та арбітражним керуючим спеціальних прав і повноважень безпосередньо вилучати майно, без використання послуг Державної виконавчої служби України.

Для об’єктивності оцінок та забезпечення різносторонніх підходів до проблеми варто звернутися до ст. 17 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, яка передбачає, що арбітражний керуючий має право за відповідних умов та в установленій законодавством термін відмовитися від виконання договорів, які були укладені до порушення провадження у справі про банкрутство або протягом шести місяців, що передували дню порушення провадження у справі про банкрутство, може бути за заявою арбітражного керуючого або одного з кредиторів визнана господарським судом недійсною. Тому вважаємо, що

потребує вдосконалення норма законодавства щодо відповідальності за незаконну передачу майна банкрута. У зв'язку з цим господарський суд, який прийняв до розгляду справу про банкрутство, повинен також отримати повноваження на розгляд відповідної справи про незаконну передачу майна банкрута, а арбітражний керуючий – на розслідування та переслідування у судовому порядку всіх випадків незаконної передачі майна банкрута.

Згідно зі ст. 3 Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, підприємству, проти якого порушено справу про банкрутство, може бути надана фінансова допомога у розмірі, достатньому для погашення зобов'язань боржника перед кредиторами, в тому числі зобов'язань щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) та відновлення платоспроможності боржника (досудова санація). Згідно зі ст. 18, інвестори за умови виконання зобов'язань, передбачених планом санації, можуть набувати прав власності на майно боржника відповідно до законодавства та плану санації. Так, при здійсненні санації боржника керуючий санацією зобов'язаний протягом трьох місяців з дня винесення ухвали подати комітету кредиторів план санації, в якому повинні міститися заходи щодо відновлення платоспроможності боржника, умови участі інвесторів у повному або частковому задоволенні вимог кредиторів, зокрема шляхом переведення боргу (частини боргу) на інвестора, строк та черговість виплати боржником або інвестором боргу кредиторам та умови відповідальності інвестора за невиконання взятих згідно з планом санації зобов'язань.

Виключно важливе значення має чітке визначення заходів, реалізацію яких можна вважати відновленням платоспроможності боржника в результаті санації. До них віднесено:

- реструктуризацію підприємства;
- перепрофілювання виробництва;
- закриття нерентабельних виробництв;
- відстрочку та/або розстрочку платежів або списання частини боргів, про що укладається мирова угода;
- ліквідацію дебіторської заборгованості;
- реструктуризацію активів боржника;
- продаж частини майна боржника;
- зобов'язання інвестора про погашення боргу боржника;
- виконання зобов'язань боржника власником майна;
- продаж майна боржника як цілісного майнового комплексу;
- одержання кредиту для виплати вихідної допомоги працівникам підприємства-боржника, які звільняються згідно з планом санації тощо.

Відповідно до чинного законодавства фінансування досудової санації державних підприємств може здійснюватися за рахунок коштів, передбачених на ці цілі у Державному бюджеті України, а також інших джерел, погоджених із органом, уповноваженим управляти майном боржника, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Однак чіткі механізми та джерела фінансової допомоги для погашення зобов'язань боржника перед кредиторами з урахуванням пріоритетності повернення коштів, як цього вимагає практика, до сьогоднішнього дня відсутні, що певною мірою

стримує вирішення поставлених завдань. Окрім того, проблеми формування та виконання бюджету не дають змоги повною мірою використати його можливості для фінансування зазначених витрат.

Разом із посиленням норм Цивільного кодексу стосовно врегулювання взаємовідносин у сфері захисту прав кредиторів потрібне подальше вдосконалення положень Кримінального кодексу з метою врегулювання питань відповідальності керівників і власників підприємств за збитки, завдані кредиторам, внаслідок свідомого невиконання своїх обов'язків або шахрайства в процедурах банкрутства. Основні статті Кримінального кодексу дають визначення ознак дій фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства чи приховування банкрутства та заходи впливу і міри покарання за вчинені злочини. Однак на сучасному етапі розвитку господарської практики цього вже замало. А тому для встановлення необхідного рівня відповідальності за збитки, завдані кредиторам, внаслідок свідомого невиконання керівниками чи власниками підприємств своїх обов'язків або шахрайства, а також за дії, спрямовані на обмеження законних прав кредиторів, у Законі України "Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом" доцільно запровадити норми, що передбачають застосування відповідних санкцій, а також відшкодування кредиторам понесених збитків.

Удосконаленню законодавства та підвищенню рівня доброчесності судової системи і росту громадської довіри до неї, безперечно, буде сприяти посилення дисциплінарних норм, що регламентують діяльність судів та арбітражних керуючих, а також запровадження практики вибіркового доручення розгляду справ арбітражним керуючим. Хоча слід зазначити, що для підприємств, у статутному фонді яких частка державної власності перевищує 25 %, Міністерство економіки розробило спеціальний Порядок подання кандидатур арбітражних керуючих та створило постійно діючу комісію, яка займається розробкою пропозицій господарському суду щодо арбітражних керуючих.

Велике значення для вдосконалення господарської практики матиме ухвалення Закону України "Про організацію формування та обігу кредитних історій", який набуде чинності з 29 січня 2006 р. Цей закон визначає правові та організаційні засади формування і ведення кредитних історій, вимоги до захисту інформації, порядок утворення, діяльності та ліквідації кредитних історій⁵. Практика створення і діяльності трьох вітчизняних Бюро кредитних історій, зареєстрованих у 2005 р., засвідчила, що суб'єкти господарювання сприйняли їх появу досить позитивно, а це означає гарні перспективи їх взаємодії з кредиторами і позичальниками. На нашу думку, діяльність Бюро кредитних історій разом із виконанням Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень" сприятиме вдосконаленню взаємовідносин кредитора і позичальника, а також гарантуватиме певний рівень платоспроможності боржників⁶.

Окрім вирішення суто фахових питань удосконалення нормативно-правової бази особливої ваги сьогодні набуває необхідність уніфікації практики застосування законодавства про банкрутство в усіх господарських судах на основі системи періодичного підвищення кваліфікації суддів та створення

єдиної інформаційної бази щодо судових рішень у справах в галузях цивільного та господарського права.

Таким чином, розроблені рекомендації та пропозиції щодо використання як забезпечення нерухомого майна, уніфікації практики застосування законодавства про банкрутство, фінансування досудової санації державних підприємств, відновлення платоспроможності боржника в результаті санації сприятимуть суттєвому підвищенню рівня захисту прав кредиторів і законодавчому та економічному врегулюванню питань неплатоспроможності підприємств. Основними напрямками вдосконалення забезпечення прав кредиторів і вкладників повинні стати:

- удосконалення сучасної правової бази, що регулює питання захисту прав кредиторів та задоволення їхніх вимог;
- відповідність якості банківських послуг і рівня взаємодії підприємств з банками міжнародним стандартам;
- удосконалення норм і процедур діяльності Державної виконавчої служби України;
- суттєве підвищення рівня організації банківського нагляду на консолідованій основі;
- нормативне забезпечення відповідальності керівників і власників підприємств за збитки, завдані кредиторам;
- вдосконалення законодавства в частині відповідальності за незаконне відчуження майна банкрута та його використання тощо.

¹ Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV//ВВР. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

² Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України від 18.11.2003 № 1255-IV // ВВР. – 2004. – №11. – Ст.140.

³ Науменкова С. В. Оцінка впливу галузевої приналежності на рівень перспективної платоспроможності позичальника // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 7. – С. 14–20.

⁴ Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14.05.1992 № 2340-XII // ВВР. – 1992. – № 31.– Ст. 440.

⁵ Про організацію формування та обігу кредитних історій: Закон України від 23.06.2005 №2704-IV // ВВР. – 2005. – № 32. – Ст. 421.

⁶ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень: Закон України № 1952-IV // ВВР. – 2004. – №51. – Ст. 553.